

Populația, factor activ al creșterii economice

Prof. Roman Moldovan

1. *Populația componentă intrinsecă — scop și mijloc — a conceptului societății socialiste multilateral dezvoltate.* Prin dubla sa funcție de producătoare, și consumatoare, populația este atît un factor activ al creșterii economice, cit și scopul dezvoltării. În viziunea sistemică a fenomenelor și proceselor social-economice, omul este prezent în permanență ca forță productivă și ca beneficiar al dezvoltării. De aceea populația figurează ca variabilă în analizele și modelele creșterii economice. În orice model previzional punctul central îl constituie evoluția probabilă a populației; în raport cu aceasta se apreciază desfășurarea celorlalte variabile ale dezvoltării. De asemenea, în rîndul criteriilor de optimizare a modelelor dezvoltării se include populația, aceasta fiind concepută ca un subsistem al societății, caracterizat prin volumul cerințelor materiale și spirituale în continuă evoluție. În comparație cu populația, numai știința și aplicațiile sale tehnologice ne apar cu aceeași frecvență ca variabilă, ca factor determinant al dezvoltării¹.

Populația ca factor hotărîtor pentru dinamismul fenomenelor și proceselor din societate, pentru schimbările în structura acesteia și pentru sporirea absolută și relativă a potențialului său productiv, capătă noi valențe în etapa actuală de înlăptuire a societății socialiste multilateral dezvoltate, în cadrul căreia un loc esențial ocupă raportul judicios între fondul național de dezvoltare și fondul de consum, iar sporirea eficienței fondului de dezvoltare constituie o preocupare centrală. Creșterea eficienței muncii sociale, și, pe această bază, accelerarea procesului de modernizare, implică accentuarea mobilizării, cu relativă preponderență, a resurselor intensive din economie. În aceste condiții populația în general și cea activă în special — omul tot mai calificat profesional și cu înaltă conștiință politică și simț cetățenesc — sporește ca loc și rol în construcția socialistă. În cuvîntarea rostită la Conferința mondială a populației, președintele

¹ Este semnificativ că în cadrul unor organisme internaționale — ne referim în special la O.N.U. și U.N.E.S.C.O. — se susține cu tot mai multă consecvență și insistență necesitatea ca populația — ca variabilă optimizată — să fie cuprinsă în programele și strategiile dezvoltării social-economice, în interdependență cu alte variabile. Se manifestă tot mai accentuat punctul de vedere conform căruia, evoluția demografică trebuie studiată în contextul factorilor social-economici care o determină și corespunzător, pe planul metodologic, se afirmă necesitatea trecerii de la tratarea relativ unilaterală a problemelor demografice, la una complexă, în care populația este studiată nu izolat, ci interdependent, respectiv multi- și interdisciplinar.

Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, după ce a amintit că populația este factorul determinant al progresului fiecărui popor și că fiecare stat are dreptul suveran să promoveze politica demografică și măsurile pe care le consideră cele mai potrivite, în conformitate cu interesele sale naționale, a spus : „Considerăm că în abordarea problemei populației este necesar să se pornească de la faptul că omul constituie factorul determinant al progresului economico-social. De aceea, întreaga organizare a societății, politica generală a statelor trebuie să aibă drept țel bunăstarea și fericirea oamenilor, garantarea libertății și demnității omului, dezvoltarea personalității sale, participarea maselor la făurirea propriei istorii”². În însuși conținutul conceptului de societate socialistă multilateral dezvoltată populația reprezintă un element constitutiv cu funcții hotărâtoare, bine determinate, date fiind locul și rolul său în asigurarea dinamismului forței productive a societății. În ansamblul dezvoltării forțelor de producție, populația este unul din elementele esențiale pentru dezvoltarea multilaterală a acestora; ca populație activă, ca forță de muncă, este principala forță de producție.

2. *Dublul conținut — biologic și social — al fenomenelor demografice; desfășurarea proceselor demografice are loc în intercondiționarea reciprocă cu celelalte fenomene și procese din economie și societate influențate fiind de comportamentul social și moral al individului și familiei.* În problema interdependenței dintre fenomenele demografice și celelalte fenomene social-economice — în cercetările de analiză demografică și studiul populației — există o mare varietate de puncte de vedere ale oamenilor de știință. Problema care se pune privește măsura în care, pe de o parte, evoluția economică, dezvoltarea, influențează fenomenele demografice, cursul acestora, și pe de altă parte, care sînt, la rîndul lor, implicațiile sociale și economice ale evoluției demografice. Determinarea acestui raport implică stabilirea conținutului „agregatelor” populație și economie. Pentru populație — în aceeași viziune sistemică — se pune problema componentelor ei : natalitatea și mortalitatea, la care se adaugă migrația, acestea influențînd în permanență numărul și structura, repartizarea teritorială a populației. Economia, de asemenea, există sub forma unor structuri diferențiate, care, simetric, determină anumite solicitări față de populație, în general și îndeosebi față de cea activă, structura și nivelul înzestrării sale tehnice, calificarea etc. În faza în care în analiza între populație și economie ni se pune problema determinării eficienței muncii sociale utile, se confruntă populația totală și populația activă cu venitul național, cu fondul de consum și cu fondul național de dezvoltare economico-socială. O ultimă expresie a acestei confruntări este productivitatea socială a muncii și, în final, rezultanta caracterizată de variabila nivel de trai al întregii populații. Acestea sînt cîteva din interdependențele și intercondiționările care se urmăresc, de regulă, în analiza relației dintre populație și economie, dintre creșterea economică și cea demografică³.

O problemă aparte — de a cărei interpretare științifică depinde în mare măsură însăși formularea politicii demografice — este aceea a dublului

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința mondială a populației, 19 august 1974*, București, Edit. politică, 1974 p. 6.

³ Vezi Cap. I — *Populație și economie* din lucrarea : VI. Trebici, *Populația României și creșterea economică*, București, Edit. politică, 1971.

conținut al fenomenelor demografice, biologice și social. Într-o prezentare voit simplificatoare, putem identifica două concepții extreme: unii autori consideră că fenomenele demografice au o evoluție autonomă, independentă de celelalte fenomene, la baza lor stînd factorii de natură biologică iar alții nu recunosc autonomia relativă a fenomenelor demografice, considerîndu-le rezultante, efecte ale altor fenomene. Între aceste două concepții extreme, se afirmă — temeinic motivat științific — punctul de vedere bazat pe o viziune sistemică, după care fenomenele demografice sînt parte integrantă, cauză și efect, scop și mijloc, într-un tot mai cuprinzător, acela al ansamblului dezvoltării social-economice. Sîntem martorii afirmării puternice a concepției după care fenomenele și procesele sociale sînt privite ca sisteme relativ autonome și deschise, aflate în interdependență continuă ca subsisteme. Această concepție cîștigă tot mai mult teren și în analiza problemelor privind evoluția fenomenelor demografice. Drept urmare se vorbește de un sistem demo-economic, de un ecosistem, pentru a evidenția dependența dintre fenomenele economice, de exemplu, și cele demografice în general. Într-adevăr, fenomenele demografice sînt influențate în evoluția lor de ceea ce definim drept condițiile vieții materiale⁴. În fundamentarea conținutului măsurilor de politică economică și socială care se iau în conducerea planificată a economiei naționale avem în vedere natura lor de fenomene relativ autonome și, în același timp, că sînt determinate dar și determinante, realitatea obiectivă conform căreia fenomenele și procesele demografice acționează și se desfășoară în strînsă interdependență cu cele social-economice, conținutul, cursul desfășurării lor este influențat de acțiunea unor factori multipli: economici, psihologici, culturali, morali, sanitari etc.⁵.

Problema determinării și precizării interdependențelor dintre fenomenele social-economice și cele demografice, în condițiile recunoașterii autonomiei relative a acestora, este prezentată tot mai mult în studiile recente. Semnificativ este importanța acestei probleme în preocupările O.N.U., sublinierea, pentru politica demografică a naturii, amplexării relațiilor dintre deciziile factorilor de conducere și respectiv procesele social-economice și cele demografice⁶. Se poate afirma că una din cele

⁴ Ne putem referi spre ilustrare — la două de bază și anume natalitate și la mortalitate. Evident că există o capacitate biologică de procreare — în terminologia demografică este vorba de fecunditate — dar aceasta este numai potențială și cere anumite condiții pentru a se transforma și realiza ca fenomen demografic, în speță în fertilitate. În ceea ce privește mortalitatea, cu foarte puternice determinante biologice, naturale, analiza efectuată pe perioade mai lungi sau mai scurte, ne demonstrează, de asemenea, că și-a modificat și își modifică cursul tocmai sub influența schimbării condițiilor de trai, a factorilor de mediu, a asistenței medicale etc. Deși în fond decesul luat ca un fapt social, izolat, este un fenomen natural, mortalitatea în ansamblu a fost și este puternic influențată de condițiile vieții materiale, acestea pot și îi determină tendințele și amplexarea evoluției. Așa se și explică fertilitatea și mortalitatea diferențiată pe clase, și categorii sociale, pe țări dezvoltate și în curs de dezvoltare, după nivel de venit și de instruire etc.

⁵ O dovadă concludentă în acest sens este și faptul că se menține încă în etapa actuală, pentru numeroase țări, un raport invers între nivelul de instruire și natalitate.

⁶ A se vedea materialele pregătite pentru Conferința mondială a populației ce a avut loc în august 1974 la București, și anume documentele analizate în cadrul simpozionului privind Populația și dezvoltarea, ce a avut loc în iunie 1973 la Cairo. (*Population and Development — Background information prepared by the United Nations Secretariat — E/Conf. 60 Sym. I/e from 24 May 1973 și Report of the Symposium on Population and Development, Cairo, 4 — 14 June 1973, Population Commission Paper 73 — 19484 from 3 October 1973*).

mai importante poziții realizate de Conferința mondială a populației, de la București (august 1974) este recunoașterea ca problemă centrală a raportului dintre populație și dezvoltare, interdependența dintre aceste două elemente fundamentale, influența hotărâtoare a dezvoltării social-economice asupra populației. De certă utilitate este inventarierea variabilelor cu ajutorul cărora ar trebui analizată evoluția populației și a dezvoltării economice⁷. Un prim punct de vedere afirmat în materialele O.N.U. prezentate la Conferința mondială a populației — și pe care ținem să-l relevăm chiar de la început pentru că el concordă cu concepția noastră — se referă la cerința de a lua în considerație creșterea populației ca unul din factorii cei mai importanți care trebuie avut în vedere în elaborarea conținutului măsurilor de promovare a progresului economic și social de către guverne, pentru a se ajunge ca ceea ce caracterizăm prin conceptul de progres să se întruchipeze în acțiuni și aplicații efective, pe baza cărora să se asigure îmbunătățirea calității vieții. De asemenea — și ținem să evidențiem și acest punct de vedere afirmat în materialele O.N.U. pentru că el corespunde concepției promovate în teorie și în practică și în România — faptul că populația, luată ca un concept abstract, trebuie considerată ca o dimensiune implicit prezentă în sistemul de indicatori prin mijlocirea cărora se încearcă a se cuprinde variabilele ce sînt folosite pentru cunoașterea și caracterizarea imediată și în perspectivă a procesului dezvoltării⁸. La baza acestei caracterizări și implicit a metodei folosite pentru elaborarea ei stă concepția dublului rol de producător și consumator al omului, al populației. Echilibrarea efectelor între aceste două funcții este influențată puternic de evoluția demografică în general, dar mai ales de populația activă, de ponderea acesteia și implicit deci de structura de vîrstă a populației totale. Aceste relații se caracterizează printr-o mare complexitate.

3. Schimbări în numărul și structura populației totale și a populației active. Dezvoltarea în perspectivă a populației. În România, variabilele economice au evoluat într-un ritm mult mai susținut în comparație cu cele demografice și ca atare orientările și măsurile de politică demografică au un fond consolidat — condiții ale vieții materiale — pentru o evoluție normală. Acestea rezultă din comparația principalilor indicatori ai dezvoltării economiei naționale, inclusiv cel al populației ocupate.

Referindu-ne la populația activă, analizată după criteriul „vîrsta de muncă” și „activitățile prestate” ca două caracteristici esențiale ale populației active, ea își evidențiază locul și rolul în dezvoltarea social-economică și implicit aportul factorului demografic la creșterea economică.

⁷ Variabilele cuprinse în aceste materiale sînt: populația și teritoriul, populația și formarea capitalului, populația și forța de muncă, populația și determinantele creșterii economice, populația și schimbările structurale în economie, populația și urbanizarea, populația și cererea de bunuri și servicii, problemele privind tendințele populației și bunăstarea economică și socială.

⁸ Dat fiind că în problema interacțiunii între fenomenele demografice și cele social-economice — conceptele se află încă în stadiul unor formulări teoretice, la rîndul lor în curs de adîncire și precizare, predomină — temporar desigur — în practică, viziunea în care analizele sînt efectuate relativ separat. Treptat — pe măsura perfecționării tehnicilor metodologice — se extinde în practică aplicarea concepției globale, sistemice, în analiză, în calculele cu ajutorul cărora se determină interdependențele între fenomenele demografice, identificarea cunoașterii căilor și a formelor sub care evoluția populației influențează creșterea economică și progresul social.

În România actuală are o importanță deosebită analiza acesteia, dat fiind că fenomenele demografice se desfășoară în condițiile unor adânci schimbări structurale sub influența industrializării, a urbanizării, a modificărilor în repartizarea teritorială a forțelor de producție și în general a procesului de modernizare și de sporire a eficienței muncii sociale⁹.

Este cunoscut faptul că există o legătură, o strinsă interdependență între cele trei laturi ale procesului reproducției, a reproducerii produsului social total, al forței de muncă și a relațiilor de producție. În cadrul procesului de reproducere a ansamblului populației se asigură și reproducerea componentelor sale și, în primul rînd, a forței de muncă. În condițiile modernizării economiei naționale și a valorificării tot mai accentuată a resurselor sale intensive în comparație cu cele extensive, reproducerea forței de muncă pe scară lărgită trebuie să se facă, și se face, la parametri calitativi superiori.

Datorită faptului că reproducerea populației și a elementelor sale componente are loc în România în condițiile desfășurării procesului de modernizare a structurilor economice, este prin aceasta condiționată și evoluția numărului total al populației, dar mai ales structura sa în vederea asigurării celor mai corespunzătoare legături între desfășurarea proceselor și fenomenelor demografice — reproducerea populației — și între cerințele și necesitățile dezvoltării imediate și în perspectivă a economiei și societății noastre socialiste. În sfera acestor preocupări se înscrie aprecierea — respectiv calculele privind dezvoltarea în perspectivă a populației României. Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român a apreciat ca în perspectivă populația României să ajungă în 1990 la cel puțin 25 milioane, iar în anul 2000 la circa 30 milioane locuitori¹⁰ față de 21142000 la 1 ianuarie 1975. S-a avut în vedere evoluția demografică și posibilitățile de influențare a cursului fenomenelor demografice prin măsuri economice, sociale, sanitare. Toate măsurile își vor demonstra efectele influențînd evoluția fenomenelor și proceselor demografice, desfășurarea cărora — cu implicațiile reciproce — se efectuează într-un cadru mai cuprinzător, într-un sistem echilibrat și global, economic, demografic și ecologic.

În perioada de perspectivă la care ne referim, reproducerea populației urmează să aibă loc în condițiile modificării și modernizării în continuare a structurii forței de muncă, prevăzîndu-se ca în 1990 forța de

⁹ Schimbările adînci — înregistrate în ultimele două decenii — în structura populației active sînt reflectate de următoarele date:

	1930	1956	1966	1973*
<i>Total populație activă¹</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
Sector primar (agricultură și silvicultură)	76,7	69,7	57,1	42,2
Sector secundar (industrie și construcții)	8,5	16,6	24,6	36,1
Sector terțiar (comerț, transport, servicii etc.)	14,8	13,7	18,3	21,7

* Determinat pe baza populației ocupate — concept apropiat de populația activă

¹⁰ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaltare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975.

muncă activă să fie de aproape 11,5 milioane; se va produce în continuare deplasarea forței de muncă spre industrie și celelalte activități neagricole care vor cuprinde, în 1990, aproape 9,5 milioane persoane; în agricultură ponderea celor ocupați va reprezenta 10—15 % din totalul populației ocupate.

În ipoteza realizării calculelor de prognoză privind evoluția probabilă a populației României în deceniile următoare, România va putea fi considerată, la finele secolului al XX-lea, ca o țară mijlocie, atât sub aspectul numărului, cât și cel al densității populației.

4. *Trăsături caracteristice ale conținutului politicii demografice aplicată în România.* Dată fiind natura complexă a fenomenelor demografice și a relației lor cu cele social-economice, chiar definiția conceptului de politică demografică a suferit modificări, trecându-se de la concepția pentru care politica demografică înseamnă în principal măsuri menite să influențeze ritmul creșterii demografice, ca preocupări și îndeosebi privind fertilitatea, la o viziune mai cuprinzătoare, politica demografică urmărind mai multe obiective, între care sînt de regulă prezente următoarele: creșterea populației; morbiditatea și mortalitatea; reproducerea și formarea familiei; repartitia teritorială a populației, migrația internă și urbanizarea; migrația internațională; structura populației (mai ales după vîrstă și sex). România, în cadrul obiectivului fundamental—făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate—promovează o politică demografică activă, menită să influențeze toate variabilele demografice, în interdependență cu variabilele sociale, economice, culturale și sanitare. Programul Partidului Comunist Român a înscris, pentru prima dată, un capitol *Politica demografică și a forței de muncă*¹¹. Ca obiective demografice esențiale se urmărește creșterea sistematică a populației, mai ales pe calea stimulării natalității, realizarea unei proporții juste de vîrstă, menținerea tinereții poporului român. Mortalitatea va continua să scadă, mai ales prin reducerea mortalității infantile. Se apreciază că durata medie de viață va ajunge la 74 ani. Ținînd seamă de numărul de 25 milioane locuitori pentru 1990, ritmul de creștere medie se situează la aproximativ 1,1 %, ceea ce revine la aproximativ 2,8 copii pentru o familie, fapt ce ar asigura—ținînd seamă de efectele mortalității—o reproducere lărgită de tip moderat, necesară realizării resurselor de muncă cerute de îndeplinirea obiectivelor pe care ni le-am propus pentru deceniile ce urmează. Pentru perioada 1990—2000 ritmul va fi mai ridicat. În conținutul politicii demografice aplicată de România putem desprinde unele trăsături cu caracter specific și permanent ca urmare a faptului că ea se desfășoară într-o țară socialistă, într-o orînduire socială a cărei lege fundamentală este satisfacerea nevoilor omului, obiectivul său esențial, scopul edificării întregii construcții social-economice fiind asigurarea tot mai deplină a necesităților și cerințelor materiale și spirituale ale populației. În interdependență cu acest obiectiv central, subordonat lui, trebuie înțeles conținutul permanent al politicii noastre demografice, în cadrul căreia fenomenele și procesele dezvoltării populației sînt parte componentă din întreaga dezvoltare social-economică.

¹¹ Programul Partidului Comunist Român, op. cit. p. 92—93

În același timp identificăm unele trăsături particulare — cu valabilitate temporară — dependente de momentele, de condițiile specifice ale diferitelor etape ale construcției noastre social-economice. Acestea își evidențiază conținutul în legătura lor cu schimbările structurale și sînt în același timp condiționate de amploarea și dinamica dezvoltării ca mișcare și acumulare de înfăptuiri economice, sociale, științifice și culturale. Analiza conținutului măsurilor de politică demografică a României — a orientărilor de bază și a succesivelor măsuri practice — demonstrează că populația constituie, în permanență și inseparabil, un scop și un mijloc. Aceste măsuri de politică în domeniul populației sînt, așa cum am mai spus, active, tind să influențeze fenomenele, să orienteze procesele, în funcție de condițiile și necesitățile imediate ale dezvoltării, fiind concomitent prezentă viziunea cerințelor de scurtă, lungă și foarte lungă perspectivă, și ca urmare se conjugă cu măsuri privind repartizarea teritorială a populației, migrația internă, creșterea echilibrată a orașelor ș.a. În politica noastră socială și economică fiecare grupă funcțională sau categorie de populație are semnificația sa economică, socială etc. și ca atare dă naștere la preocupări și respectiv la adoptarea de măsuri specifice, adecvate, urmărindu-se o tratare corespunzătoare. Drept urmare — și ca exemplificare putem arăta că distingem preocupări legate de tineret în probleme de învățămînt, educație, pregătire profesională, preocupări legate de populația în vîrstă de muncă — activă, ocupată — pentru cît mai deplină și rațională sa utilizare, preocupări privind populația vîrstnică cu problemele sale specifice, de natură socială, pensii, asistență medicală etc., preocupări privind femeile, între altele legate de rolul lor demografic, de funcția hotărîtoare ce o îndeplinesc în reproducerea populației, probleme privind stimularea constituirii familiei, a consolidării acesteia, sprijinirea natalității, sănătatea și creșterea copiilor etc.

În prezent, în domeniul măsurilor de politică demografică ale țărilor, se constată că acestea sînt orientate, în funcție de cele două concepții existente pe plan mondial, în ceea ce privește natura predominant biologică sau predominant socială a fenomenelor demografice — concepții la care ne-am referit și mai înainte — în cadrul lor — judecate ca limite extreme — există, bineînțeles, foarte numeroase poziții intermediare. Partizanii concepției, pentru care fenomenele demografice au un caracter predominant biologic, sînt implicit pe poziția că măsurile de politică demografică au și pot avea numai efecte limitate, ca rezultate ale acțiunii ce o exercită¹². Adepții celeilalte concepții, cei care consideră că fenomenele demografice sînt o rezultată dependentă în totalitatea lor de alte fenomene și procese din societate și economie, susțin din contră că măsurile care au ca obiect fenomenele demografice pentru a fi eficiente, trebuie să țină seama tocmai de evoluția lor ca efecte — că sînt și pot fi influențate, dar numai indirect. În acest context se pune tot mai mult problema — așa cum rezultă din dezbaterile Conferinței

¹² Această concepție se exprimă în formularea de programe naționale de reducere a nașterilor pentru țările în curs de dezvoltare; numărul acestor susținători a scăzut considerabil. Semnificativă este recunoașterea formulată de John D. Rockefeller, cu prilejul Tribunei populației de la București (1974) că un program redus numai la influențarea natalității nu are șanse dacă nu este integrat în programul de dezvoltare social-economic.

mondiale a populației de la București — a necesității de a se schimba condiția populației și nu variabilele demografice considerate acestea din urmă autonome, evidențiindu-se necesitatea de a se instaura o nouă ordine economică și politică mondială. Acestea sînt concepții extreme, marginale. În științele sociale din România, și corespunzător în măsurile de politică demografică, predomină și se promovează concepția conform căreia fenomenele demografice sînt și trebuie considerate în dublul lor conținut ca fenomene biologice și sociale în același timp, și că măsurile de politică demografică adoptate trebuie să corespundă acestei viziuni. În ceea ce privește cele două concepții — cunoscute de asemenea că se înfruntă în prezent — privind obiectivele politicii demografice și anume creșterea zero sau orientarea populaționistă, în România plecînd de la convingerea că populația este un factor activ al creșterii economice, se promovează concepția conform căreia trebuie susținută și încurajată creșterea rațională a populației, și în consecință adoptate măsuri și folosite mijloace de cointeresare și influențare materială și morală, care să concure la crearea unui optim demo-economic, la reproducerea pe baze largite a populației și în condiții de structură cît mai corespunzătoare. De aceea, prin conținutul lor, măsurile de politică economică și socială tind să asigure creșterea cît mai rațională și echilibrată a populației, acționînd pe două căi și anume: prin promovarea natalității, natalitate care nu este un scop în sine, ci un mijloc menit să ducă la atingerea unui continuu spor natural și prin reducerea mortalității, traducînd prin aceasta în practică principiul fundamental al economisirii de vieți omenești.

Data fiind interdependența care există între fenomenele demografice și cele social-economice, condiționarea lor istorică, legăturile acestora cu obiectivele ce se urmăresc în viitor în materie de politică demografică, de necesitatea folosirii experienței altor țări etc. neîndoielnic că este întrutotul întemeiată teza adoptată de Conferința mondială a populației de la București și care este înscrisă în Planul mondial de acțiune în domeniul populației, adoptat prin consens, potrivit căreia politica demografică este un atribut al suveranității naționale și că diversitatea situațiilor demografice de pe glob determină politici naționale diferențiate. Dealtfel analiza retrospectivă a conținutului și noțiunii însăși de politică demografică arată că aceasta a variat în timp și că această variație este în mare măsură dependentă de concepția privind mai marea sau mai mica autonomie în care s-ar desfășura fenomenele demografice. Părerea în favoarea unei pronunțate autonomii a acestora a dominat o perioadă lungă de timp și în mod corespunzător s-a admis în general că, prin politica demografică sînt de înțeles, cu deosebire, măsurile care influențează ritmul creșterii demografice. În aceste condiții preocupările, măsurile de politică demografică în mod necesar priveau mai ales fenomenul fertilității și respectiv mijloacele necesare pentru influențarea ei. Pe măsură ce a cîștigat teren, s-a impus o viziune mai cuprinzătoare, globală, sistemică despre evoluția fenomenelor demografice, punctul de vedere că desfășurarea acestora are loc în interdependență cu alte fenomene și procese, s-a schimbat și s-a lărgit și conținutul noțiunii de politică demografică. De la măsuri care priveau cu prioritate fertilitatea, acesta s-a extins la fenomenul mortalității, la măsuri menite să influențeze reducerea ei. Treptat, sub impulsul și ca un reflex al acestor noi preocupări, au devenit

necesare alte măsuri cum sînt cele referitoare la repartizarea teritorială a populației, cu tot ceea ce implică aceasta ca repartizare între urban și rural, migrație, mobilitate, aglomerări. În ceea ce privește preocupările privind structura populației, de asemenea, s-a trecut treptat de la preocupările legate de aspectele mai simple, oarecum clasice ale problemei ca vîrstă, sexe, la o problemă mai complexă și în același timp mai dificilă, care să asigure cunoașterea și influențarea unor laturi noi ale fenomenelor și proceselor, cum sînt structurile social-economice, structuri în care trăiește și se dezvoltă populația. S-a afirmat în acest fel tot mai mult concepția — concepție încetățenită și promovată și în țara noastră — că politica demografică nu este scop în sine, ci, avînd obiective proprii — fiind un domeniu binedelimitat de fenomene și procese ale realității naturale și sociale — acestea sînt totodată și întotdeauna strîns legate ca scop și mijloace de întreaga dezvoltare social-economică, imediată și în perspectivă. Aderarea la această concepție se fundamentează pe convingerea că politica demografică este o parte integrantă a politicii generale social-economice, măsurile din acest domeniu fiind menite, în desfășurarea și efectul lor, să contribuie la realizarea obiectivelor acestora. Desigur că și în condițiile lărgirii conținutului măsurilor de politică demografică — în sensul la care ne-am referit mai sus — acelea care privesc fertilitatea ocupă în continuare un loc central, deoarece acțiunile întreprinse în această zonă demografică și efectele obținute, condiționează ritmul și direcțiile reproducerii populației și prin aceasta numărul și structura populației, și deci ansamblul fenomenelor și proceselor demografice. În legătură cu cele două componente demografice — fertilitatea și mortalitatea — ca obiective ale conținutului măsurilor de politică demografică, este interesant de arătat că cele din domeniul mortalității prezintă relativ mai multă unitate între diferitele politici naționale — ele toate converg în sensul reducerii mortalității — decît cele din domeniul fertilității, acestea variînd foarte mult de la o țară la alta, în funcție îndeosebi de intensitatea natalității — intensitate care, așa cum cunoaștem, diferă foarte mult de la unele țări și zone geografice ale globului la altele. În funcție de această condiție — intensitatea natalității — și în strînsă legătură cu obiectivele social-economice urmărite, identificăm și politici, acțiuni foarte diferite — unele care tind să reducă natalitatea, altele să realizeze așa-numita populație staționară în care ritmurile de creștere să fie zero, cu preocuparea de a asigura o structură — optimă — cît mai corespunzătoare, iar în alte țări, din contră — cum este și țara noastră — se stimulează natalitatea, se caută să se influențeze fertilitatea, fecunditatea. Evident chiar și în cadrul țărilor în curs de dezvoltare — în rîndul cărora se înregistrează un nivel ridicat al sporului anual al populației, în condițiile unei mortalități generale și infantile, de asemenea, ridicate și al unei natalități puternice, — există preocupări diferite și măsuri variate de politică demografică, nu toate acestea tind să reducă natalitatea, unele dintre ele din contră caută să o stimuleze, mai ales acelea în care există încă o densitate scăzută. Natura măsurilor de politică demografică este legată în ultimă instanță de concepția pe care o au cei ce dispun de puterea de decizie în problemele demografice, de locul și rolul ce se atribuie fenomenelor demografice în sistemul și mecanismul dezvoltării.

Țara noastră, în condițiile sale specifice și a obiectivelor urmărite, duce — așa cum am mai arătat — o politică demografică activă, acționînd pe cele două căi prin care se poate influența în mod nemijlocit evoluția demografică, și anume reducerea mortalității și stimularea natalității. Acestea în contextul unor măsuri, care la rîndul lor constituie condiții favorizante pentru evoluția celor două fenomene și anume consolidarea familiei, dezvoltarea urbană și mai larg sistematizarea teritorială. Ca preocupări ce dau conținut concret măsurilor de politică demografică, am putea menționa cele privind optimizarea demo-economică, adică asigurarea unui raport cît mai favorabil între ceea ce creează populația ca factor al producției și ceea ce aceasta cheltuiește în poziția sa de consumatoare, dar mai ales o structură optimă pe vîrste, grad de pregătire, calificare profesională etc. Folosind o formulă simplificată, reducînd problema la elementele sale esențiale, în cadrul preocupărilor de a fundamenta și orienta măsurile de politică demografică avem în vedere problema optimizării evoluției demo-economice a populației totale, dar cu deosebire a celei active, și în același timp identificarea rezultatelor muncii sociale, sub forma celui mai cuprinzător agregat, acela al venitului național și respectiv mărimea fondului de consum și a fondului național de dezvoltare. Facem aceasta pentru ca măsurile de politică demografică să corespundă, prin efectele lor, necesității de a realiza o structură optimă a populației, în condițiile unui optim cu un dublu conținut, demografic și economic. În conducerea planificată a economiei noastre naționale avem în vedere că problema optimizării demo-economice implică, de asemenea, asigurarea unui raport corespunzător imediat și în perspectivă dintre fondul dezvoltării naționale și cel de consum. Această preocupare a devenit o componentă a problemei optimizării demo-economice ca urmare a faptului că în țara noastră se promovează, tot mai accentuat, tipul de creștere intensivă, se urmărește sporirea eficienței acumulării în condițiile unor economii relative de muncă materializată, se asigură creșterea mai rapidă a productivității muncii în comparație cu înzestrarea sa tehnică. Aceste laturi ale problemei dezvoltării social-economice, în strînsă interdependență a lor cu evoluția demografică, în mod necesar au ajuns să formeze obiect de continuă preocupare, dată fiind evoluția accelerată a economiei noastre, transformările structurale care au loc pe baza industrializării, a transformării socialiste a agriculturii, cu multe implicații cantitative și calitative în ceea ce privește mobilitatea teritorială și profesională a populației, dinamica acesteia. Toate aceste schimbări, judecate din punct de vedere demografic, influențează puternic mortalitatea în sensul reducerii sale și pun pe primul plan — ca o problemă majoră — natalitatea și respectiv asigurarea creșterii fertilității populației. Circumscrie mai concret la preocupările privind optimizarea structurii populației, măsurile de politică demografică au ca obiect proporțiile și ritmurile optime ale evoluției demografice, asigurarea într-o perspectivă îndelungată, a unei structuri normale a populației în ceea ce privește vîrsta, adică a unei structuri tinere, indispensabilă pentru dezvoltarea social-economică, pentru a face față implicațiilor revoluției științifice și tehnice, generalizarea tipului optim de reproducere a populației și a familiei de mărime optimă, asigurarea unui echilibru între generații și grupele funcționale ale populației, dar cu deosebire — și aceasta condiționează realizarea multora din

elementele menționate mai înainte — avem în vedere influențarea natalității, în sensul ridicării acesteia la un nivel care să asigure reproducerea lărgită și rațională a populației. Bineînțeles că optimizarea demo-economică a necesitat, și necesită în continuare, luarea și a unor măsuri care să ducă la scăderea mortalității și în special a celei infantile, asigurarea stabilității familiei și participarea tuturor categoriilor de populație la formarea sporului natural, inclusiv a celor care au un nivel ridicat de instruire și comparativ o situație economică mai bună. Necesitatea acționării pe multiple planuri este concepția care stă la baza măsurilor de politică demografică adoptate de România, fundamentată pe convingerea că între creșterea demografică și cea economică este o relație foarte strinsă. Acest rol activ al populației în creșterea economică s-a evidențiat cu deosebire odată cu promovarea teoriei moderne a creșterii economice, cu generalizarea calculelor de prognoză și în care s-a reușit, în mare măsură, să se identifice factorii extensivi și intensivi ai mecanismului creșterii. Cei mai mulți autori includ, concomitent cu partea materială a forțelor de producție, respectiv înzestrarea cu capital și corespunzător investițiile, forța de muncă, ținând seama de capacitatea tehnică, organizatorică, de nivelul pregătirii sale generale ca unul din factorii determinanți ai creșterii economice. Drept urmare, în teoria modernă a creșterii economice și în corespondentul său metodologic — modelul dezvoltării — populația este inclusă ca variabilă, atât ca populație totală, cât și ca populație activă, ca forță de muncă. Variabila populație activă are un rol atât de important pentru dezvoltare, încât în cele mai multe din modele o găsim cu dublă funcție, de variabilă exogenă și endogenă, spre deosebire de populația totală care, de cele mai multe ori, ne apare numai ca variabilă exogenă. Desigur că în problema raportului optim dintre ritmul creșterii economice și cel al creșterii demografice, sîntem încă departe de a-l fi putut caracteriza numeric, date fiind dificultățile izvorîte din inerția fenomenelor demografice, relativa lor evoluție autonomă, dubla lor natură, socială și biologică etc. Drept urmare, în modele, în analizele raporturilor de interdependență dintre ritmul creșterii economice și demografice și în conținutul măsurilor de politică demografică și al măsurilor economice și sociale cu implicații demografice, căutăm să identificăm, în primul rînd, și să influențăm îndeosebi proporționalitățile, judecate pe perioade specifice, în speță în economia noastră pe duratele de 5 ani — identice cu planurile cincinale sau pe perioade mai lungi, identice cu timpul la care se referă prognozele social-economice. În cadrul măsurilor de politică social-economică în strînsă legătură cu evoluția demografică, acordăm o atenție deosebită investițiilor demografice, ca un raport, ca mărime ce caracterizează gradul în care cel puțin se menține — dar în fapt se realizează sporirea — nivelul de trai al populației — în condițiile creșterii numerice a acesteia. Circumscrie problemele la zona fenomenelor demografice, aceasta însemnează sporirea continuă a productivității muncii populației active și eliminarea înrăutățirii raportului de dependență, respectiv a raportului între populația activă și cea inactivă. În acest sens, un rol deosebit de important are — și prin mijlocirea lui se acționează — accelerarea relativă a ocupării populației în vîrstă de muncă, în sfera producției materiale, în activitățile sociale utile; de asemenea, aplicarea măsurilor care duc la sporirea eficienței

acumulării, promovarea — cu preponderență — a creșterii de tip intensiv în economie, întrucît sporirea eficienței acumulării este factorul prin care se poate accelera îmbunătățirea în favoarea nivelului de trai, a raportului între acesta și acumulare în condițiile în care — în mod necesar — practicăm o rată relativ ridicată a acumulării.

Caracterizînd sintetic măsurile de politică demografică din anii construcției socialiste, ele ne apar ca un sistem complex care urmărește să influențeze în sensul creșterii populației, sistem adaptat cerințelor diferitelor etape parcurse de dezvoltarea noastră pe drumul construcției socialiste. Dacă încercăm a face unele etapizări, putem constata că pînă la sfîrșitul anului 1956 au fost luate îndeosebi măsuri de încurajare a nupțialității și a natalității, între altele fiind create creșe și cămine, instituții de protecție a mamei și copilului, s-au acordat ajutoare materiale familiilor cu copii, pentru a se ajunge la sfîrșitul perioadei menționate la acordarea alocației de stat pentru copii. După 1956 și pînă la sfîrșitul anului 1966, ținînd seama de creșterea puternică a participării populației feminine la construcția socialistă, mobilitatea teritorială a populației în strînsă legătură cu repartizarea teritorială a forțelor de producție, în condițiile unei puternice reduceri a mortalității infantile, măsurile de politică demografică au fost orientate în direcția promovării comportamentului individual și familial în determinarea dimensiunii familiei, căutîndu-se a-l influența în sensul necesităților de perspectivă ale societății, folosindu-se în acest scop o serie întreagă de măsuri în sprijinul familiilor cu mai mulți copii. Analizarea dezvoltării în perspectivă a populației în interdependență cu cerințele dezvoltării sociale și economice și a necesităților de forță de muncă a populației ca factor activ al creșterii economice, au determinat adoptarea unui ansamblu de măsuri menite să sprijine și susțină creșterea populației. Aceste măsuri, ca un nou sistem de politică demografică, pot fi caracterizate în principal prin aceea că ele influențează totalitatea componentelor care formează creșterea populației și anume: natalitate, mortalitate, nupțialitate, divorțialitate și migrație internă. Se acționează deci — în sistemul nostru de politică demografică — prin măsuri de două categorii, unele care influențează direct fenomenele demografice, și altele care acționează indirect asupra factorilor, care la rîndul lor au implicații asupra componentelor principale ale creșterii populației. Toate aceste măsuri de politică demografică pleacă de la ideea fundamentală, înscrisă în Programul Partidului Comunist Român: „Acordarea unei atenții tot mai mari întăririi familiei — nucleul de bază al societății — creșterii natalității și menținerii unei structuri corespunzătoare de vîrstă a populației, asigurării vigoriei și tinereții poporului nostru, îngrijirii și educării copiilor, a tinerelor generații care reprezintă viitorul națiunii noastre socialiste¹³.

¹³ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 68.